

הרב אלעד גרובמן

'טענין' בטענה שזקוקה למיגו ובגדרי 'טענין'

ראשי פרקים

- א. הקדמה
- ב. שיטת המהרי"ט
- ג. שיטת נתיבות המשפט
- ד. מחלוקת רשב"א ור"י
- ה. שיטת קצות החושן
- ו. הסבר רבי ראובן גרוזובסקי
- ז. הסבר ר' שמואל
- ח. פסיקת ההלכה במחלוקת רשב"א ור"י

א. הקדמה

כלל ידוע הוא, שטענין ליורש וללוקח את טענת המוריש והמוכר.

מטרת המאמר לדון במקרים בהם הטענה שאנו רוצים לטעון ללוקח היא טענה' שהמוכר בעצמו היה נאמן בה רק מכוח מיגו ולא מכוח הטענה עצמה. האם נטען ללוקח במקרה כזה? ומה יהיה הדין כאשר הלוקח עצמו מכחיש את הטענה' שעליה נשען המיגו?

נתמקד במקרה המופיע במסכת ב"ב דף ל, שבפירושו נחלקו הראשונים בעניין דלעיל. איתא בב"ב דף ל:

ההוא דאמר ליה לחבריה מאי בעית בהאי ארעא, אמר ליה מפלניא זבינתה דזבנה מינך (עפ"י הגהות הב"ח), אמר ליה את לאו קא מודית דהאי ארעא דידי היא ואת לא זבינתה מינאי, זיל, לאו בעל דברים דידי את, אמר רבא דינא קאמר ליה.

הראשונים מסבירים, שמדובר במקרה בו אין למערער עדי מרא קמא ומצד שני ליושב בקרקע אין חזקת ג' שנים.

המחזיק בשדה אומר שקנה מפלוני שקנה מהמערער, והמערער אומר לו – אתה הרי מודה לי שאני המר"ק בשדה זו, ואינך טוען שקנית ממני, אי"כ השדה צריכה לעבור לרשותי. ורבא פסק לטובת המערער.

ישנה מחלוקת גדולה בין הראשונים, האם מדובר שהמחזיק יודע בעצמו, שהמערער הוא המר"ק ומודה לו על כך (רמב"ן), או שנשען על דברי מי שמכרה לו, שסיפר לו שקנה מהמר"ק ודי בכך כדי להיחשב כהודאת בע"ד (ראב"ד). אנו לא נתמקד במחלוקת זו, ונניח לצורך דיונינו שישנה הודאה ברורה של המחזיק למערער, שהוא היה מר"ק.

רשב"ם (ל,ב ד"ה אמר ליה) מסביר שהסיבה שהקרקע יוצאת מיד המוחזק היא שכיון שהוא מודה למערער שהשדה הייתה שלו, והוא אינו יודע האם מי שמכרה לו קנה את השדה מהמערער "הוה ליה כהכיר בשדה שאינה שלו...ויחזירנה למערער..." ולמרות שיש לו מיגו שיכל לטעון להד"מ, זה לא מועיל לו כלל כיון שמיגו מחזק את טענתו, ואף לטענתו הוא אינו יודע שהשדה שייכת לו.

ומוסיף רשב"ם, שבמקרה שלנו אפילו אם באו עדים שהחזיק בה יום אחד אותו מוכר "אינו מועיל כלום, מאחר שזה לא החזיק שלוש שנים וגם הראשון (המוכר) אין לו שטר מכירה מן הבעלים".

ונשאלת השאלה – מהסוגיא בדף מא,ב "ההוא גברא דדר בקשתא בעיליתא..." למדנו, שכאשר המחזיק בשדה טוען שקנה מפלוני שאמר לו שקנה מהמערער ומביא עדים שאותו מוכר החזיק בשדה לפחות יום אחד, מעמידים את השדה בידו. ומסבירים הראשונים (גם רשב"ם שם), שבמקרה זה אנו טוענים ללוקח את טענת המוכר והוא זוכה בקרקע. ולמרות ששם מדובר שיש חזקת ג' שנים ובמקרה שלנו אין חזקה זו, עדיין יש לשאול, שהואיל ואצלנו אין למערער עדי מר"ק, והמוכר היה נאמן לטעון שקנה מהמערער את השדה אף ללא חזקת ג' שנים, במיגו דלהד"מ, מדוע לא נטען כן ללוקח כאשר מביא עדים שהמוכר דר בה חד יומא?

ב. שיטת המהרי"ט

המהרי"ט (שו"ת ח"א לט) סובר (וכן משמע ברבינו יונה ב"ב קנד,ב) שלא טענין ליורש וללוקח טענה שלא היה המוכר או המוריש נאמן בה ללא כוח מיגו. ומסבירים האחרונים (נתה"מ קמו,כא ועוד), שכיון שהסברא של מיגו היא "מה לי לשקר", (כלומר – גם כאשר הטענה אינה טובה מצד עצמה אנו

י'טענין' בטענה שזקוקה למיגו ובגדרי 'טענין'

מאמינים לו שהוא דובר אמת כי אם היה רוצה לשקר היה טוען טענה טובה יותר), נאמנות זו שייכת רק כאשר טען כן בפועל, אז אפשר לומר שנאמן כי היה יכול לטעון טוב יותר, אך כאשר לא טען לא שייכת סברה זו. א"כ מה שייך לטעון כן עבור היתומים?! הרי הם לא טענו כך בעצמם, וא"כ לא נבנתה נאמנות זו.

לכאורה אפשר להסביר את שיטת רשב"ם כשיטת המהרי"ט ובוהו יתורץ מה ששאלנו קודם.

אלא שעל שיטת המהרי"ט קשה מסוגית הש"ס בב"ב דף ע"ב, – פלוני תובע את היתומים שישלמו לו כיון שהפקיד אצל אביהם כסף, ויש לו ראייה על ההפקדה. ואנו טוענין ליתמי שאביהם החזיר את הפיקדון, אע"פ שהאב היה נאמן בטענה זו רק מכוח מיגו שיכל לטעון 'נאנסו' והיה נפטר.

ובאמת כאשר מעיינים בדברי המהרי"ט (שם ד"ה ועדיין יש) רואים שאמר את דבריו רק במקרים בהם יש דין ודברים על קרקע או חפץ, שיש עליו חזקת מרא קמא ובא הקונה או היתום להוציא מיד המר"ק, אבל גם הוא מודה שטוענים ליתמי כדי שלא להוציא מהם ממון גם טענות שאביהם היה נאמן רק מכוח מיגו, וצריך עיון מה החילוק בזה מצד הסברא שהוזכרה קודם.

ג. שיטת נתיבות המשפט

לנתיבות המשפט (קמו, כא) יש שיטה ייחודית, שאומרת שכל הכוח לעשות טענין במקרים שהמוכר נאמן מכוח מיגו הוא מטעם שהלוקח יכול לומר למערער 'אי שתקת שתקת ואי לא מהדרנא שטרא למריה'. המקור לזה הוא במקרה של מי שהלך למדינת הים ואבדה דרך שדהו, שלפי חכמים כאשר מדובר באחד שלקח מארבעה אנשים שונים יכול לומר לתובע 'אי שתקת שתקת ואי לא מהדרנא שטרא למריה' וכך לזכות בדין (כתובות קט, ב). ומביא הנתיבות משנה למלך (טוען ונטען טו, יא) שלמד ממקרה זה עקרון, שבכל מקום שהמערער לא היה יכול להוציא מהמוכר בדין, גם מהלוקח לא יכול להוציא. וכל מקרה שבו יכול הלוקח להחזיר את המקח למוכר, אנו דנים אותו כאילו כבר החזיר וימה מכר ראשון לשני כל זכות שתבוא לידו (ב"ק ח, ב; צו, א; ב"מ טו, ב).

ומקשה נתה"מ על עקרון זה – מדוע, אם כן, במקרה שלנו הגמ' אומרת שהלוקח מפסיד את הקרקע, הרי אם המוכר היה עומד בדין עם המערער

היה נפטר (כיון שאין למערער עדי מר"ק נאמן לומר לקחתי במיגו דלהד"ם) א"כ שיפטר גם הלוקח מהאי טעמא?

ומחדש נתה"מ, שהסברא שעומדת מאחורי טענת 'אי שתקת שתקת ואי לא מהדרנא שטרא למריה' היא שכיון שהלוקח באמת יכול להחזיר למוכר והוא יזכה בדין, המערער מתייאש ולכן הלוקח זוכה בדין. ולפי זה מבאר שכל זה שייך במקום שבו באמת למערער אין דרך להתמודד מול המוכר, אך במקרה שלנו, נכון שהמוכר נאמן מול המערער בלקוח במיגו דלהד"ם, אך המערער לא מתייאש כיון שברגע שיצליח להביא עדים שהוא המר"ק ישבור את טענת המיגו וינצח את המוכר (מדובר שאין למוכר שטר כמובן), וכיון שכך ממילא לא שייכת כאן סברת 'אי שתקת...! ולכן הלוקח מפסיד בדין מול המערער.

דברי נתה"מ באים להסביר את מי שסובר שבמקרה שלנו הלוקח יפסיד בכל מקרה גם עם יביא עדים על חד יומא (כמו שיטת הרשב"ם לדוגמא) ומצד שני להתמודד עם ראיית הש"ך שהוזכרה לעיל שטוענים ליורש וללוקח בלא עדי ראה אפילו בדברים העשויין להשאל לקוח במיגו דהחזרתי, כיון ששם, מסביר הנתביבות, הסברא כן בנויה על 'אי שתקת...! הואיל ולתובע אין דרך להתמודד מול המוכר והמיגו שלו, הוא מתייאש ולכן גם הקונה זוכה.

על שיטה זו רבו מאוד החולקים והאריכו בראיות כנגדה וגם הנתביבות עצמו בסימן צט לא הלך בדרך זו ואכמ"ל.

ד. מחלוקת רשב"א ור"י

נתמקד במחלוקת רשב"א (הלא הוא הר"ש משאנץ) ור"י המובאת בתוס' בדף ל ד"ה לאו קמודית. ולחשיבות הדיוק נצטט חלק זה בתוספות:

ובעובדא דידן אי הוי מייתי המחזיק סהדי דדר ביה חד יומא, נראה לרשב"א דהוה ליה לאוקמי לארעא בידיה, אע"ג דליכא מיגו, מ"מ טענינן ללוקח מאחר שהיה המוכר נאמן לומר זבינתה מינך במיגו דאי בעי אמר לא היתה שלך מעולם. ואע"ג דהאי לוקח ידע שהיתה שלו והוי כחד סהדא מכל מקום הוי מיגו כדמשמע לקמן (דף לג:): גבי נסכא דר' אבא דאי לא דהוה מחויב שבועה ואינו יכול להשבע היה נאמן לומר דידי חטפי במיגו דאי בעי אמר לא חטפי והיה מכחיש את העד, והכא לא הוי מחויב שבועה דאין נשבעין על הקרקעות. וכה"ג מצינו בסוף המוכר את הבית (לקמן דף ע). גבי מפקיד אצל חבירו בשטר דאע"ג דלא טענינן ליתמי נאנסו אפ"ה טענינן ליה החזרתיו לך כיון שאביהם היה נאמן

טענין' בטענה שזקוקה למיגו ובגדרי 'טענין'

בטענה זו במיגו דאי בעי אמר נאנסו. ואור"י דלא דמי לההיא דהמוכר את הבית דהכא אם היה רוצה המוכר לזכות בטענה זו דלא היתה שלך מעולם לא היה מעכבא הלוקח שהרי יודע היה שהיתה שלו.

לפני שניגש לברר את מחלוקתם רואים בבירור מדברי התוס' שכל הדיון במקרה שלנו האם טענין ללוקח את טענת המוכר שהיה נאמן בה רק מכח מיגו או לא, הוא רק בגלל שאותו לוקח הודה למערער שהוא המר"ק, והוא בעצמו סותר את הטענה שעליה נסמך המיגו של המוכר. אך לולא דבר זה, פשוט לתוספות שאין כל מניעה להפעיל כאן טענין ללוקח, אע"פ שטענת המוכר זקוקה למיגו. וא"כ ברור שגם רשב"א וגם ר"י לא סוברים כדברי המהרי"ט ורבינו יונה הנ"ל.

ובאמת צריך להבין כיצד לשיטתם אפשר לומר טענין בטענה שזקוקה למיגו, הרי לכאורה צודקים דברי האחרונים שאם מיגו מבוסס על "מה לי לשקר" זה לא שייך אלא כאשר טוען כן בפועל ממש:

אלא שבזה אנו נזקקים לדברי האחרונים,¹ שמיגו אינו רק נאמנות ואנן סהדי שהוא דובר אמת מזה שיכל לשקר בטענה טובה יותר, אלא מיגו זה גם 'כוח טענה' שהואיל והיה לו את הכוח לטעון טענה אחרת שבה היה נאמן, יש לו את הכוח גם לוותר על טענה זו ולטעון טענה אחרת ולהיות נאמן גם בה. ולפי כיוון זה אין צורך שיטען בפועל אלא עצם היכולת לטעון נותנת לו את הנאמנות, ואפשר להבין ששייך גם לטעון ללקוחות ויורשים טענה שאביהם נאמן בה מכוח מיגו, ובזה אתי שפיר הגמרות שהובאו לעיל כנגד שיטת המהרי"ט.

נחזור לבאר את מחלוקתם של רשב"א ור"י:

רשב"א סובר שכמו במקרה בדף מא,ב שהוזכר לעיל, גם אצלנו אם הלוקח יביא עדים שהמוכר ישב בקרקע אפילו חד יומא, הוא יזכה בקרקע כיון שנטען לו את טענת המוכר שקנה מהמערער. ואע"פ שהמוכר היה נאמן רק מכוח מיגו שהיה טוען להד"מ, והקונה סותר טענה זו הואיל ומודה שהמערער הוא המר"ק, כיון שהוא רק עד אחד והמוכר היה נאמן לטעון נגדו ולהכחישו (כיון שאין כאן חיוב שבועה כי מדובר בדיון על קרקע), גם אנו נטען כן ללוקח.

¹ חידושי הגר"ש שקופ כתובות סימן כז, ובקובץ שיעורים ח"ב סימן ג.

לעומתו ר"י סובר שהקרקע יוצאת במקרה זה מיד הקונה, כיון שאם היה רוצה המוכר לזכות בקרקע מכוח מיגו זה, הקונה לא היה מעכבה תחת ידו, כי הוא יודע שטענת להד"מ אינה אמת, ולמוכר אין שטר או חזקה אלא רק מיגו.

וצריך להבין מהו שורש מחלוקתם. ונציג להלן כמה שיטות.

ה. שיטת קצות החושן

קצות החושן (קמו,יא) תולה את שורש מחלוקת ר"י ורשב"א במחלוקת הראשונים בסוגיא בפרק יש נוחלין (קלה,ב) העוסקת באדם ההולך למות והיו לו אחים ולא בנים כך שאשתו מוחזקת ליבום, ושאלו אותו האם אשתו זקוקה ליבום או לא? וענה ש'ראויה לכהן גדול', ואומרת הגמרא שהוא נאמן להתירה מזיקת יבום. ודנים הראשונים מה הדין כאשר טוען יש לי בנים, שנאמן במיגו שיכל לפטור את אשתו מיבום ע"י נתינת גט – יש מי שאומר² שהיא אמנם מותרת לשוק אך לא לכהן, כיון שלגביו אין מיגו כי אם היה מגרשה הייתה אסורה עליו, ויש מי שאומר שנאמן הבעל לגמרי שיש לו בנים והיא אף מותרת לכהן, הואיל ולבעל לא אכפת אם תינשא לכהן אלא רק שתהיה מותרת לשוק, וכיון שהוא נאמן בטענתו שיש לו בנים מכוח המיגו, הואיל והתרה הותרה אף לכהן (עפ"י תוסי' ורמב"ן).

ואומר קצות"ח שמי שסובר בסוגיא שם 'הואיל והותרה הותרה' גם אצלנו יסבור שכיון שהמוכר היה נאמן מול המערער במיגו דלהד"ם, ולא אכפת לו למי ימכור אח"כ את השדה, אנו מאמינים לו, ורשאי גם לוקח זה להחזיק בשדה למרות שהוא יודע שטענת להד"ם אינה נכונה. ומי שסובר שם שאסורה לכהן כי לגביו אין מיגו, גם אצלנו יסבור שכיון שלגבי לוקח זה אין מיגו צריך להשיב את השדה למערער.

באופן דומה לזה כתב בעל קצות"ח (אבנ"מ ז,ב) במקרה של אישה הטוענת נשבת וטהורה אני שנאמנת מטעם הפה שאסר הוא הפה שהתיר, שאם אחד יודע שנשבת זה יהיה תלוי במחלוקת הראשונים בסוגיא ביש נוחלין האם לאותו אחד היא אסורה או מותרת.

על שיטת קצות החושן רבו המקשים:

² שלטי גיבורים בשם ריא"ז. אמנם קצות"ח טוען שזו דעת רשב"ם, אך בקובץ שיעורים ח"ב סימן ג תמה עליו.

א. הרשב"א בחידושו לסוגייתנו סובר כר"י בתוס' שעדים על חד יומא של המוכר לא יועילו למחזיק, ובכל זאת כותב שאם יבוא המוכר כעת לבי"ד ויטען שקנאה מהערער (במיגו דלהד"ם) יהיה נאמן להחזיק את השדה ביד הקונה. ולפי שיטת קצוה"ח זה כלל לא אמור להועיל. אמנם יש לציין שרבנו יונה³ חולק וסובר שלא יועיל שהמוכר יבוא לפנינו ויטען שקנאה מהמערער.

ב. בחידושי הגר"ח מטלז הקשה על קצוה"ח - שמי שסובר בסוגיא שם שמותרת לכהן לא בהכרח יסבור אצלנו שהקרקע נשארת אצל המחזיק, כיון ששם יש שני דיונים שונים: 1. להתירה לשוק. ועל זה יש מיגו לבעל שבידו לגרשה ולכן נאמן, וגם לגבי הכהן זה מיגו טוב לעניין איסור זה. 2. איסור של גרושה לכהן. וכיון שלא טען שגירשה אלא שיש לו בנים, הוא נאמן להתירה לשוק, ואין לנו סיבה להמציא איסור חדש של גרושה לכהן. אך בסוגייתנו כל טענת המיגו של המוכר נסתרת ע"י ידיעת הקונה, וכשם שאם היה טוען המוכר להד"ם לא היה יכול הקונה לעכב את הקרקע אצלו כי הוא יודע שזה שקר וגזילה, כך כשטוען קניתי במיגו דלהד"ם אין יכול הקונה לעכב אצלו מאותו הטעם.

ג. הראיה שמביא הרשב"א לשיטתו היא מדף ע, שם טענין ליתמי החזרתי במיגו דנאנסו למרות שנאנסו לא טוענים להם כי זו טענה לא שכיחה. לפי שיטת קצוה"ח ראה זה לא קשורה כלל למחלוקת עם ר"י שהיא - האם מיגו יכול להועיל גם לגברא שאצלו טענת המיגו לא מועילה, ואצל היתומים ודאי שטענת נאנסו גם מועילה, וכל הסיבה שלא טוענים להם נאנסו זה רק כי היא לא שכיחה.

ד. ר' שמואל שואל על קצוה"ח - ההשוואה בין המקרים לא מובנת, כיון שאצלנו לא צריך את נאמנות המוכר כלפי הלוקח כי ברגע שהמוכר נאמן מול המערער שהשדה שלו, יכול למוכרה לכל מי שירצה. ואילו במקרה של יש נוחלין צריך את נאמנות הבעל כלפי הכהנים. ומביא כהוכחה את דברי רבנו יונה בסוגייתנו שאם המוכר זכה בפועל מול המערער ודאי שיכול למוכרה גם לקונה זה.

³ בסוגייתנו בד"ה עלה בידינו, מדויק בדבריו שדווקא אם עמד בדין המוכר עם המערער קודם המכירה אז זה יועיל ללוקח, אך אם יבוא כעת המוכר זה לא יועיל ללוקח.

ו. הסבר רבי ראובן גרוזובסקי

ר' ראובן בחידושו לב"ב (סי' יב) מסביר את שורש מחלוקת רשב"א ור"י בגדר 'טענין'. הוא מדייק נפלא בתחילת דברי התוס' שבהם משמע שכיון שאין עדים על מר"ק במקרה שלנו, אם יטען הקונה 'קמי דידי דר בה חד יומא' יהיה נאמן אף על פי שלא החזיק שלוש שנים במיגו דלהד"ס. ושם לא מובא שר"י חולק על כך. אמנם המהרש"א טוען שדברים אלה שבתחילת התוס' הם רק לשיטתו של רשב"א שמובאת בהמשך, אך זה נראה קצת דחוק, ועפ"י הסבר ר' ראובן יובן כדלקמן.

ומסביר ר' ראובן שיש שני סוגים של 'טענין':

לשון רש"י בכתובות (פז, א ד"ה מנכסים משועבדים) – "פתח פיך לאלם", כלומר כיון שהקונה לא מתמצא בענייני המוכר (או היורש בענייני אביו) אנו טוענים בשבילו בברי כאילו הוא בעצמו טוען כך, או במילים אחרות אנו מכניסים מילים לתוך פיו. אך כל זה שייך כמובן, רק במקום שאם היה טוען כן בעצמו היה נאמן. ולסוג כזה של טענין מודים גם רשב"א וגם ר"י, ולכן בתחילת התוס' שמדובר על מקרה שטענתו הראשונה של המחזיק מול המערער היא קמי דידי דר בה חד יומא אנו מאמינים לדבריו במיגו דלהד"ס ולכן טוענים עבורו בברי שהמוכר קנה מהמערער, וזו טענה שאם היה המחזיק טוען באותה שעה היה נאמן (גם כן במיגו דלהד"ס). ואע"פ שהוא יודע שהמערער הוא המר"ק אין זה משנה דבר, כי כך פועל כל מיגו שאדם נאמן בטענתו במיגו שאם היה רוצה לשקר היה טוען טענה טובה יותר, אע"פ שהוא יודע שטענת המיגו היא שקר.

אפשרות נוספת לציור דומה היא, שקודם באו עדים לבי"ד שדר בה המוכר חד יומא, ואח"כ טען המחזיק שקנה מהמוכר ושהוא מודה שמהערער הוא המר"ק, כיון שגם במקרה זה בשעה שאנו טוענים עבורו, אם היה טוען בברי את טענת המוכר שקנה מהמערער היה נאמן במיגו דלהד"ס.

היה פשוט לתוספות שבי"ד עושים סוג טענין כזה ולא נצרך כלל להביא לכך ראייה. אך כמובן שזה לא מועיל במקרה הנידון שבו נחלקו רשב"א ור"י כיון שבמקרה שלנו קודם היתה הודאת המחזיק למערער שהוא המר"ק, ואז עוד לא ניתן היה לטעון עבורו כיון שלא היו עדים על ישיבת המוכר חד יומא בקרקע (ואף לא טען המחזיק כן בעצמו שנאמין לו במיגו). ובשלב יותר מאוחר שהביא עדים על חד יומא, ואפשר לטעון עבורו את טענת המוכר, זה

'טענין' בטענה שזקוקה למיגו ובגדרי 'טענין'

כבר לא מועיל לפי סוג הטענין הזה, כיון שאם היה טוען המחזיק כן בעצמו באותה שעה לא היה נאמן הואיל וזה מיגו למפרע, שכבר הודה קודם לכן למערער שהוא המר"ק.

יש סוג נוסף של טענין שלגביו נחלקו רשב"א ור"י – רשב"א סובר שטוענים ללוקח כל מה שהיה המוכר נאמן לטעון ולזכות אע"פ שהלוקח עצמו אם היה טוען כן לא היה נאמן, ומסביר שהכוח לטענין זה היא סברת 'מה מכר ראשון לשני כל זכות שתבוא לידו' (ב"ק ח,ב; צו, א; ב"מ טו,ב) או שזו תקנת חכמים מיוחדת לטובת הקונה והיורש. ולכן סובר רשב"א שאם הביא עדים על חד יומא הוא יזכה בקרקע מכוח טענין כיון שהמוכר היה זוכה בדין מול המערער במיגו דלהד"ם ולא מפריע לו שהמחזיק מכחיש את טענת להד"ם בהודאתו הקודמת, העיקר זה נאמנות המוכר שעוברת לקונה. ואילו ר"י סובר שסוג כזה של טענין לא קיים, ולכן חולק על רשב"א במקרה דנן.

יוצא שבשונה מקצוה"ח שהסביר ששורש המחלוקת הוא בדין נאמנות של מיגו, ר' ראובן מסביר ששורש המחלוקת הוא בגדר 'טענין' ולפי זה מובן שר"י יכול לסבור שאם יבוא המוכר בעצמו לבי"ד ויטען שקנה מהמערער ויזכה במיגו דלהד"ם, אין בעיה למחזיק להישאר בשדה, כי כל הבעיה הייתה רק מצד טענין ועכשיו לא נזקקים לטעון עבורו, כי המוכר כבר זכה, וממילא יכול למכור לכל מי שרוצה.

אלא שלפי הסבר זה צריך להבין מה הראיה שמביא רשב"א לשיטתו מזה שטענין ליתמי החזרתי במיגו דנאנסו למרות שלא טוענים להם נאנסו, הרי זה לכאורה סוג הטענין הראשון של 'פתח פיך לאילם' שהרי אם היתומים היו טוענים בעצמם בברי החזרתי היו נאמנים במיגו שהיו טוענים בברי נאנסו, וא"כ לזה ר"י מודה ואין לזה שייכות למחלוקתם?

מתרץ ר' ראובן שרשב"א למד שאם מדובר היה בסוג הראשון של טענין אז לא מספיק שליתום או לקונה יש אפשרות לזכות בטענת הברי אלא שלבי"ד הטוענים עבורו את הטענה צריך שתהיה את האפשרות לטעון את הטענה השניה כדי שיהיה מיגו, ובי"ד לא טוענים נאנסו כי זו טענה לא שכיחה, ולכן הבין שזו הוכחה שיש גם את הסוג השני של טענין שאנו נותנים ליורש או לקונה את כל הזכויות שהיה לאב או למוכר, ואביהם באמת היה נאמן לטעון החזרתי במיגו דנאנסו.

אך קשה על הסבר זה לשונו של ר"י שאומר "דהכא אם היה רוצה המוכר לזכות בטענה זו דלא הייתה שלך מעולם לא היה מעכבה הלוקח שהרי יודע

היה שהייתה שלו" לכאורה זו לא הנקודה, אלא שאי אפשר לעשות כאן טענין?

ולכן מסביר ר' ראובן שסברת ר"י שחולק על הרשב"א היא שגם אם קיים סוג שני של טענין שנותנים לקונה את כוח המוכר מכוח 'מה מכר ראשון לשני' זה רק בתנאי שאין הקונה סותר בעצמו את הטענה שעליה נסמכת נאמנות המוכר כמו במקרה שלנו שהקונה כבר הודה שהמערער הוא המר"ק.

ז. הסבר ר' שמואל

גם ר' שמואל⁴ מסביר את שורש מחלוקת רשב"א ור"י בגדר דין 'טענין', אך בשונה מר' ראובן הוא מסביר שהמחלוקת היא האם טענין מה שהמוכר או המוריש היה יכול לטעון כאשר השדה הייתה תחת ידו או מה שיכול לטעון כעת כשהשדה היא תחת יד הלוקח או היורש.

ונבאר – לפי דעת ר"י אנו טוענים בשביל הקונה את טענת המוכר כאילו הוא טוען אותה כעת בברי, וכיון שטענתו נאמנת רק מכוח מיגו דלהד"ם, ומיגו זה לא קיים לאחר שהקונה הודה כבר שהמערער הוא המר"ק, לכן זה לא מועיל למחזיק. ואילו רשב"א סבור שאנו טוענים מה שהיה המוכר יכול לטעון כאשר הוא בעצמו החזיק בקרקע, וכיון שאז היה נאמן במיגו דלהד"ם זה מועיל גם ללוקח ממנו.

גם על שיטה זו קשה להבין מה שייכת הראיה ממה שטוענים ליתמי שאביהם החזיר למרות שהיה נאמן רק מכוח מיגו דנאנסו, שהרי לזה גם ר"י יכול להסכים, ורק במקרה שלנו חלק על רשב"א כיון שכעת המיגו לא טוב עבור הקונה שהודה למערער על היותו מר"ק. הרי היתומים לא הודו שהפקדון לא נאנס, אז מדוע מקרה זה מהווה ראייה למחלוקת?! וצע"ג.

ח. פסיקת ההלכה במחלוקת רשב"א ור"י

הראשונים נחלקו גם הם במחלוקת רשב"א ור"י, ונביא להלן חלק מהם.

א. רשב"ם (ל,ב סוד"ה אמר ליה) במפורש לא סובר כרשב"א שעדים על חד יומא יועילו במקרה שלנו, ויש המסבירים אותו כדעת ר"י בתוספות.

⁴ בחידושו לבי"ב סימן כב סעיף יא, וכן בשיעורים על דף ל, אות י.

'טענין' בטענה שזקוקה למיגו ובגדרי 'טענין'

ב. הרמב"ן בחידושיו סובר במפורש כרשב"א ומביא את הדעה החולקת, אך מוכיח כרשב"א מזה שפשוט לו שמי שמפקיד אצל חברו בעדים ומת הנפקד ותובע המפקיד את היורשים והודו שהפקדון בידיהם מאביהם, אך אין עדים שראו בידם את הפקדון, ודאי שטענין ליורשים את טענת אביהם שהיה יכול לומר חזרתי וקניתי ממך והיה נאמן במיגו שהיה טוען החזרתי לך, אע"פ שהיורשים מודים שהפקדון בידיהם ולא הוחזר.

ג. הרשב"א והריטב"א סוברים כדעת ר"י בתוספות, ולגבי הראיה של הרמב"ן הם נאמנים לדרכם ואומרים שבאמת במקרה שצייר הרמב"ן מוציאים מיד היורשים. אך מוסיפים שאם יבוא המוכר בעצמו לבי"ד ויטען בברי שקנה מיד המערער יהיה נאמן (במיגו דלהד"ס) והקרקע תשאר ביד המחזיק. ורואים מכאן שכל הבעיה הייתה רק מצד 'טענין' ולכן כשאין צורך במנגנון זה המערער מפסיד בדינו, וכפי שכבר הזכרנו במאמר (כקושיא על שיטת קצוה"ח).

ד. בפסקי התוספות (קטו) מביא את תחילת דברי התוס' שאם טוען המחזיק קמי דידי דר בה המוכר חד יומא נאמן במיגו דלהד"ס, ולכאורה צ"ל שכיון שהוא נאמן שהמוכר גר בקרקע אנו טוענים עבורו את טענת המוכר שקנה מהמערער. ואומר המהרש"א שזה נכון רק לשיטת רשב"א שמובאת בהמשך התוס', אך ר"י חולק אף במקרה זה, מק"ו שאפילו עדים על חד יומא לא מועילים למחזיק. ומחזק את דבריו שבהגהות אשר"י דברי תוס' אלו מובאים במפורש בשם רשב"א. וא"כ לשיטתו יש ראייה שנפסק כרשב"א. אך כבר הבאנו את הסברו של ר' ראובן שטען שר"י אינו חולק במקרה זה, ולכן דברים אלו הובאו בתוס' ללא מחלוקת, ולשיטתו אין בזה ראייה לפסיקה במחלוקתם.

ה. הנמו"י מביא את דברי הרמב"ן ואת ראייתו ממפקיד, אך מוסיף - "ומיהו מגדולי אחרונים מסופקים גם בדין זה של יורשי נפקד". ולכאורה כוונתו לרשב"א ולריטב"א.

ו. הרמב"ם (טוען ונטען יד, יד) מביא את המקרה המקביל של דף מא, ב ששם יש לנתבע מוחזקות בקרקע. והמ"מ שם מביא את מחלוקת רשב"א ור"י במקרה שאין חזקת ג' שנים, ואומר

שהרשב"א (כוונתו לחידושי הרשב"א ולא לרשב"א של תוס') סובר כדעת ר"י, ומסיים – "וכן נראה מלשון רבינו" כלומר שכך היא גם דעת הרמב"ם. הש"ך (קמו, יג) מסביר שכוונתו היא שהרמב"ם כותב בתחילת ההלכה "הואיל והודה שהיא שלו ושלא לקחה ממנו, תחזור השדה וכל הפירות למערער אע"פ שאין לזה המערער עדים שהיא שלו". ולא חילק בין הביא המחזיק עדים שדר בה המוכר חד יומא או לא, ומשמע שבכל מקרה צריך להחזיר את השדה. וא"כ ברמב"ם אין דברים מפורשים אלא דיוק ממה שלא כתב.

ז. המחבר (קמו, יד) נקט את לשון הרמב"ם שממנה משמע שעדות על חד יומא מועילה רק במקום שיש לו חזקת ג' שנים, אך ללא חזקה זו לא תועיל העדות, אע"פ שאין למערער עדות שהוא המר"ק.

ח. הש"ך (ס"ק יג) דן באריכות במחלוקת רשב"א ור"י – בתחילה הוא מביא מחלוקת בין הראשונים מה דעתו של ר"י להלכה, כיון שר"י רק דחה את ראייתו של רשב"א ולא חלק במפורש, ולכן יש מי שאומר שר"י מסופק בזה (מרדכי ואגודה). יש מי שלמד שר"י חולק להלכה על רשב"א (מהרש"א), ויש מי שהבין שר"י מסכים עם רשב"א ורק דחה את ראייתו (הגהות מיימוני).

ופוסק הש"ך כרשב"א בתוס', וכרמב"ן וכבעל העיטור. ומביא את ראייתו של הרמב"ן ממפקיד בעדים ומת הנפקד שהובאה לעיל, ואומר שהדין דין אמת, אך יש עדיין מקום לחלק בין המקרה של המפקיד שבו יודע התובע שהפקדון בא להם מאביהם, לבין המקרה שלנו שמהערער לא יודע האם המחזיק באמת קנה מהמוכר כטענתו. ויש להעיר שכאוי אין מקום לחילוק זה שהרי קיי"ל שלא צריך ראייה שאדם לוקח כדי לטעון לו. אך בל זאת מחלק הש"ך בין מקרה שיש חזקה לנתבע, שטוענין לו גם ללא ראייה שהוא לוקח לבין המקרה שלנו שהטענין נסמך על מיגו. ולפי"ז אומר הש"ך, אם יוכיח שהוא לוקח או שהמערער יודה לו בכך, אז ודאי שנטען לו.

וממשיך הש"ך שלהלכה הוא מסכים לגמרי עם רשב"א במקרה דנן מראייה אחרת, ומדמה את הנידון שלנו לחזקת מטלטלין – שהתובע אומר לנתבע: כלי זה שבידך שלי הוא, והלה משיב: קניתיהו מפלוני שאמר לי שקנה ממך, והמערער מביא עדים שהפקידו ביד אותו פלוני, ולא ראוהו ביד הנתבע. ופשוט לש"ך שטוענים ללוקח שאותו פלוני לקח ממנו במיגו שהיה יכול לטעון החזרתיו. וזה דומה למקרה שלנו שבו אין חזקה (כיון שיש לו עדות

יטענין' בטענה שזקוקה למיגו ובגדרי יטענין'

שהחפץ הופקד ביד אותו פלוני), ומוכיח הש"ך מסימן קל"ד סעיף ד' שמדויק שם שכאשר אין עדי ראה נאמן לומר שהאומן מכר לו וטענין שהאומן קנה מהמערער במיגו דהחזרתי, אע"פ שלאומן אין חזקה בכלים שתחת ידו. ומוסיף הש"ך שאל"כ אין לך מי שקונה חפץ מחבירו, שמא יבוא אחר ויביא עדים שהייתה שלו והפקיד פעם אחת ביד המוכר, אלא ודאי שטענין במקרה זה.

בסיום דברי הש"ך צריך לציין, שלפי הסברו של ר' ראובן, גם המקרה שמצייר הש"ך וגם המקרה שצייר הרמב"ן לא מהווים ראייה לרשב"א במחלוקתו עם ר"י, כיון שר"י מודה שאם בשעה שהודה הנתבע אפשר לטעון לו ודאי טענין, וכל הבעיה של ר"י במקרה שלנו היא מעין 'מיגו למפרע'. הואיל וקודם הודה ורק אח"כ הביא עדים על חד יומא שמאפשרים להפעיל יטענין'.